

Карл Маркс

КАПИТАЛЪТ

ТОМ ПЪРВИ

Комунизъм:
„Прозрачно-разумни
отношения на хората
пomeжду им и
към Природата.
...съзнателен
планомерен
КОНТРОЛ“

Карл Маркс

приложения
предговори и послеслови

ТОМ ПЪРВИ

СВИТЪК ПЪРВИ

Приложения: Предговори и послеслови.

СЪДЪРЖАНИЕ

1. Предговор от Институт по марксизъм-ленинизъм при ЦК на КПСС.	3
2. ПРЕДГОВОР ОТ ЛЕНИН.	3
* Карл Маркс - кратка биография.	4
* Учението на Маркс - Философски материализъм.	7
* Диалектика.	9
* Материалистическо разбиране на историята.	10
* Класова борба.	12
Икономическото учение на Маркс	14
* Стойност.	
* Принадена стойност.	
* Социализъм.	
* Тактика на класовата борба на пролетариата.	
* Диктатура на пролетариата.	
3. Предговор към първото издание	15
(Лондон, 25 юли 1867 г., Карл Маркс)	
4. Послеслов към второто издание	20
(Лондон, 24 януари 1873 г., Карл Маркс)	
5. Предговор към френското издание.	28
(Лондон, 18 март 1882 г. Карл Маркс)	
6. Послеслов към френското издание.	29
(Лондон, 28 април 1875 г. Карл Маркс)	
7. Предговор към третото издание.	30
(Лондон, 7 ноември 1883 г., Фридрих Енгелс)	
8. Предговор към английското издание.	32
(5 ноември 1886 г., Фридрих Енгелс)	
9. Предговор към четвъртото издание.	37
(Лондон, 15 юни 1890 г., Фридрих Енгелс)	

Предговор от издателите

С това първо електронно издание на КАПИТАЛЪТ ние отговаряме на една постоянна културна потребност на нашата интелигенция - хора на науката, общественици, хора на умствения и на физическия труд, преподаватели, ученици, студенти..., чиято обща цел ни обединява и искаме да постигнем заедно - ОСЪЗНАВАНЕ на обществените отношения и тяхното устройване по природните закони, т.е. по законите на справедливостта, прогреса и просперитета.

Преводът на български език на Първи том на КАПИТАЛЪТ излиза още през 1905 година под перото на Димитър Благоев. Томът, който е пред очите ви, е фотокопие на шестото след 1944 г. издание. На втория и третия том това е фотокопие на третото им издание. Преводът им е наново редактиран от "Партиздат" преди 1989 година.

(горе)

ПРЕДГОВОР ОТ ИНСТИТУТА ПО МАРКСИЗЪМ-ЛЕНИНИЗЪМ НА ЦК НА КПСС

Настоящото издание на първи том на "Капиталът" представлява превод на четвъртото немско издание, излязло през 1890 г. под редакцията на Фридрих Енгелс. Както и в предишното руско издание (1937), за основа бе взет преводът под редакция на И. И. Скворцов-Степанов.

При подготовката на настоящото издание в посочения превод (изданието от 1937 г.) са внесени значителен брой уточнения и поправки. Открити са и са отстранени също редица печатни грешки и пропуски, промъкнали се в четвъртото немско издание. Отново бяха сверени с първоизточниците всички цитати и позовавания, цифрови и други фактически данни.

Предлаганото на читателя ново издание на Първи том на "Капиталът" съдържа редакционни бележки и показалци: на цитираната и споменавана литература, именен и предметен показалец.

Поместените в края на тома редакционни бележки са означени с цифри без скоби, за разлика от авторските бележки под линия, които са означени с цифри с кръгла скоба. Малък брой редакционни бележки са поместени под линия - те се означават със звездичка с бележка "Ред". Бележките под линия, принадлежащи на Енгелс, са подписани с неговите инициали и са заградени във фигурни скоби.

Редакционният превод на чуждите изрази обикновено се привежда редом с тях в квадратни скоби. Изключения правят само онези изрази, които редакцията е сметнала за необходимо да снабди със свои бележки. В този случай преводът на чуждия израз се дава в съответна бележка.

Сравнително малък брой трудно преводими немски думи се дават наред с техния превод и на езика на оригинала (в квадратни скоби).

(горе)

ПРЕДГОВОР ОТ ЛЕНИН

Въведение в марксизма

Тази статия на Ленин е написана през времето от юли до ноември 1914 г. За пръв път е отпечатана в седмото издание на енциклопедията „Гранат“ Моск. ред.

(горе)

Карл Маркс – кратка биография

Карл Маркс е роден на 5 май нов стил 1818 г. в гр. Трир (Рейнска Прусия). Баща му е бил адвокат, евреин, приел протестантството в 1824 г. Семейството е било заможно, културно, но не революционно. След завършването на гимназия в Трир Маркс постъпва в университета, отначало в Бон, след това в Берлин — изучава правните науки, но най-много история и философия. Завършва университета в 1841 г., като представя университетска дисертация за философията на Епикур. По своите възгледи Маркс тогава е още хегелианец-идеалист. В Берлин той се числи към кръжока на „левите хегелианци“ (Бруно Бауер и др.), които се стремели да правят атеистични и революционни изводи от философията на Хегел.

След завършването на университета Маркс се преселва в Бон, разчитайки да стане професор. Но реакционната политика на правителството, което в 1832 г. отнема катедрата на Лудвиг Фойербах и в 1836 г. пак отказва да го пусне в университета, а в 1841 г. отнема правото на младия професор Бруно Бауер да чете лекции в Бон, заставя Маркс да се откаже от научната кариера. Развитието на възгледите на лявото хегелианство в Германия по това време върви твърде бързо напред. Лудвиг Фойербах, особено от 1836 г., започва да критикува теологията и прави завои към материализма, който взема напълно връх у него в 1841 г. („Същност на християнството“ [„Das Wesen des Christentums“]); в 1843 г. излизат неговите „Основни положения на философията на бъдещето“ [„Grundsätze der Philosophie der Zukunft“].

„Трябваше да преживеем освободителното действие на тия книги“ — пише покъсно Енгелс за тия съчинения на Фойербах. „Ние“ (т.е. левите хегелианци, в това число и Маркс) „станахме изведнаж фойербахианци.“ В това време рейнските радикални буржоа, които имали допирни точки с левите хегелианци, основават в Кьолн опозиционен вестник: „Rheinische Zeitung“ [„Райнише цайтунг“, прев.: „Рейнски вестник“] (започнал да излиза от 1 януари 1842 г.). Маркс и Бруно Бауер били поканени за главни сътрудници, а през октомври 1842 г. Маркс става главен редактор и се преселва от Бон в Кьолн. Революционно-демократичното направление на вестника при редакторството на Маркс става все по-определено и правителството отначало подлага вестника на двойна и тройна цензура, а след това решава да го спре съвсем от 1 януари 1843 г. Наложило се Маркс към тази дата да напусне редакторството, но и неговото излизане не спасява вестника и той бива спрял през март 1843 г. От най-значителните статии на Маркс в „Rheinische Zeitung“ [„Райнише цайтунг“] Енгелс отбелязва... и статията за положението на селяните-лозари в долината на Мозел. Вестникарската работа показва на Маркс, че е недостатъчно запознат с политическата икономия, и той усърдно се заема да я изучи.

През 1843 г. Маркс се оженва в Кройцнах за Жени фон Вестфален, негова другарка от детинство, за която той бил сгоден още като студент. Жена му била от пруско реакционно дворянско семейство. Нейният по-голям брат бил министър

на вътрешните работи в Прусия в една от най-реакционните епохи, 1850—1858 г. През есента на 1843 г. Маркс отива в Париж, за да издава в чужбина заедно с Арнолд Руге (1802—1880; ляв хегелианец; 1825—1830 в затвора; след 1848 г. емигрант; след 1866—1870 бисмаркианец) радикално списание. От това списание „Deutsch-französische Jahrbücher” [„Дойч-францъозише ярбюхер”, прев.: „Немско-френски годишници”] — излиза само първата книжка. То престава да излиза поради трудността на тайното му разпространение в Германия и поради разногласия с Руге. В статиите си в това списание Маркс се проявява вече като революционер, който провъзгласява „безпощадна критика на всичко съществуващо” и особено „критика на оръжието”, и апелира към масите и към пролетариата.

През септември 1844 г. в Париж идва за няколко дни Фридрих Енгелс, който оттогава става най-близкият приятел на Маркс. Те и двамата вземат най-горещо участие в тогавашния кипящ живот на революционните групи в Париж (особено значение имало учението на Прудон, с когото Маркс решително си разчиства сметките в своята книга „Мизерия на философията” [„Misere de la Philosophie”, 1847 г.] и в остра борба с различните учения на дребнобуржоазния социализъм изработват теорията и тактиката на революционния пролетарски социализъм или комунизма (марксизма). Виж съчиненията на Маркс от тая епоха, 1844—1848 г. [...] В 1845 г. Маркс, по настояване на пруското правителство, като опасен революционер бива заставен да напусне Париж. Той отива в Брюксел. През пролетта на 1847 г. Маркс и Енгелс влизат в тайното пропагандно дружество „Съюз на комунистите”, вземат най-живо участие във втория конгрес на тоя съюз (ноември 1847 г. в Лондон) и по негова поръчка написват излезлия през февруари 1848 г. знаменит „Манифест на комунистическата партия” [„Manifest Der Kommunistischen Partei”]. В това произведение с гениална яснота и яркост е обрисован новият мироглед — последователният материализъм, който обхваща и областта на обществения живот, диалектиката като най-всестранно и дълбоко учение за развитието, теорията на класовата борба и световно-историческата революционна роля на пролетариата, твореца на новото, комунистическото общество.

Когато избухва Февруарската революция в 1848 г., Маркс бил изгонен от Белгия. Той отива пак в Париж, а оттук, след Мартенската революция, отива в Германия, в Кьолн. От 1 юни 1848 г. до 19 май 1849 г. там излиза „Neue Rheinische Zeitung” [„Нойе райнише цайтунг”, прев.: „Нов рейнски вестник”]; главният му редактор е Маркс. Новата теория се потвърждава бляскаво от хода на революционните събития през 1848—1849 г., както по-късно я потвърждават и всички пролетарски и демократически движения във всички страни на света. Победилата контрареволюция най-напред дава Маркс под съд (оправдан на 9 февруари 1849 г.), а след това го изгонва от Германия (16 май 1849 г.). Маркс отива най-напред в Париж, но и оттук бил прогонен след демонстрацията на 13 юни 1849 г. и отива в Лондон, където живее до самата си смърт.

Условията на емигрантския живот, особено нагледно дадени в кореспонденцията на Маркс с Енгелс (издадена в 1913 г.), са крайно тежки. Нуждата просто ду-

ши Маркс и неговото семейство; без постоянната самоотвержена финансова подкрепа на Енгелс Маркс не само не би могъл да завърши „Капиталът”, но и неминуемо би загинал под гнета на мизерията. Освен това преобладаващите учения и течения на дребнобуржоазния, въобще на непролетарския социализъм принуждават Маркс постоянно да води безпощадна борба, понякога да отбива най-бесни и диви лични нападки („Herr Vogt” [„Господин Фохт”]). Отбягвайки емигрантските кръжоци, Маркс в редица исторически работи [...] разработва своята материалистическа теория, като посвещава силите си главно на изучаването на политическата икономия. Маркс революционизира тази наука (виж по-долу учението на Маркс) в своите съчинения „Zür Kritik der politischen Ökonomie” [„Към критика на политическата икономия”, бълг. издание на Партиздат, 1947 г.] (1859 г.) и „Das Kapital” [„Капиталът”] (т. I, 1857 г.).

Епохата на съживяване на демократическите движения в края на шестото и седмото десетилетие на миналия век отново извиква Маркс към практическа дейност. В 1864 г. (28 септември) в Лондон бил основан знаменитият I интернационал, „Интернационалното работническо сдружение”. Маркс е душата на това сдружение, автор на първия негов „апел” и на маса резолюции, изявления, манифести. Обединявайки работническото движение в различните страни, стрейки се да насочи в коритото на съвместната дейност различните форми на непролетарския, домарксов социализъм (Мацини, Прудон, Бакунин, английския либерален трейдюнионизъм, ласалианските люшкания надясно в Германия и др.), борейки се против теориите на всичките тия секти и школи, Маркс изковава единната тактика на пролетарската борба на работническата класа в различните страни. След падането на Парижката комуна (1871 г.), която така дълбоко, вярно, бляскаво — и действено, революционно е оценена от Маркс („Гражданската война във Франция от 1871 г.” [„Der Bürgerkrieg in Frankreich 1871”]), и след разцеплението на Интернационала от бакунистите съществуването на последния в Европа става невъзможно.

След конгреса на Интернационала в Хага (1872 г.) Маркс прокара прехвърлянето на Генералния съвет на Интернационала в Ню-Йорк. Първият интернационал завършва своята историческа роля, като отстъпва място на една епоха на неизмеримо по-голямо разрастване на работническото движение във всички страни на света, именно на епоха на негов растеж в ширина, на създаване на масови социалистически работнически партии на базата на отделните национални държави.

Усилената работа в Интернационала и още по-усилените теоретични занимания съвсем подкопават здравето на Маркс. Той продължава преработването на политическата икономия и завършването на „Капиталът”, като събира маса нови материали и изучава редица езици (напр. руски), но болестта не му позволява да завърши „Капиталът”. На 2 декември 1881 г. умира жена му, а на 14 март 1883 г. Маркс тихо заспива навеки в своето кресло. Той е погребан заедно със своята жена и с преданата прислужничка, почти член на семейството, Елена Демут, в гробищата Хайгейт в Лондон.

(горе)

Учението на Маркс

Марксизмът е системата от възгледи и учението на Маркс. Маркс е продължител и гениален завършител на трите главни идейни течения на XIX век, които принадлежат на трите най-напреднали страни на човечеството: класическата немска философия, класическата английска политическа икономия и френския социализъм във връзка с френските революционни учения изобщо. Признаваната дори от противниците на Маркс забележителна последователност и цялостност на неговите възгледи, които дават в съвкупност съвременния материализъм и съвременния научен социализъм като теория и програма на работническото движение във всички цивилизовани страни на света, ни заставя, преди изложението на главното съдържание на марксизма – именно: на икономическото учение на Маркс, – да дадем кратък очерк на неговия мироглед изобщо.

Философски материализъм

От 1844-1845 г., когато се формират възгледите на Маркс, той е материалист, по-специално привърженик на Л. Фойербах, виждайки и по-късно неговите слаби страни изключително в недостатъчната последователност и всеостранност на неговия материализъм. Световно-историческото, „представляващо епоха“ значение на Фойербах Маркс вижда именно в решителното скъсване с идеализма на Хегел и в провъзгласяването на материализма, който още в XVIII в., особено във Франция, е бил „в борба не само против съществуващите политически институции, но и против религията и теологията, но и... против всякаква метафизика“ (в смисъл на „пияна спекулация“ за разлика от „трезвата философия“) („Светото семейство“ [„Die heilige Familie“] в „Литературно наследство“). „За Хегел — пише Маркс — мисловният процес, който той под името идея превръща дори в самостоятелен субект, е демиург (творец, създател) на действителното... За мен, наопаки, мисленето не е нищо друго освен материалното, преработено и преведено в човешката глава.“ („Капиталът“, I, предговор към второто издание)

В пълно съответствие с тази материалистическа философия на Маркс, излагайки я, Ф. Енгелс пише в „Анти-Дюринг“ – Маркс се запознал с това съчинение в ръкопис – „...Единството на света не е в неговото битие. Действителното единство на света се състои в неговата материалност, а тя се доказва... с дългото и трудно развитие на философията и на природознанието... Движението е начин [форма] на съществуването на материята. Никъде и никога не е имало и не може да има материя без движение, материя без движение е също така немислима, както движение без материя...“

Ако се запитаме... какво нещо е всъщност мисленето и съзнанието и откъде се вземат те, ще видим, че те са продукти на човешкия мозък и че самият човек е продукт на природата, който се е развил в окръжаващата го среда и заедно с нея; а при това се разбира от само себе си, че продуктите на човешкия мозък, които при последна сметка са също продукти на природата, не противоречат на останалата връзка в природата, а й съответствуват.”

„Хегел бе идеалист, т.е. според него мислите на нашата глава не са отражения („Abbilder”, копия, понякога Енгелс говори за „отпечатъци”), повече или по-малко абстрактни, на действителните неща и процеси, а, напротив, нещата и тяхното развитие са за Хегел отражения на някаква идея, съществуваща някъде преди възникването на света.” В съчинението на Ф. Енгелс „Лудвиг Фойербах” [„Ludwig Feuerbach”], в което той излага своите и Марксовите възгледи за философията на Фойербах и което той дал за печат след като препроучел стария свой и Марксов ръкопис от 1844-1845 г., по въпроса за Хегел, за Фойербах и за материалистическото разбиране на историята – Енгелс пише:

Големият основен въпрос на всяка, а особено на най-новата философия, е въпросът за отношението на мисленето към битието... на духа към природата... Кое е първично: духът или природата... Философите са се разделяли на два големи лагера според това, как са отговаряли на този въпрос. Ония, които са твърдели, че духът е съществувал преди природата, и които следователно така или иначе са признавали сътворението на света... са образували идеалистическия лагер. А ония, които са смятали за основно начало природата, спадат към различните школи на материализма.

Всяка друга употреба на понятията идеализъм и материализъм във философски смисъл води само към бъркотия. Маркс отхвърля решително не само идеализма, който винаги така или иначе е свързан с религията, но и разпространеното, особено в днешно време, гледище на Юм и Кант, агностицизма, критицизма, позитивизма в различните им видове — като смята подобна философия за „реакционна отстъпка” на идеализма и в най-добрия случай за „срамежливо пропусчане през задната врата материализма, изгонван пред очите на публиката”. Виж по този въпрос, освен споменатите съчинения на Енгелс и Маркс, писмото на последния до Енгелс от 12 декември 1866 г., където Маркс, като отбелязва по-материалистическото отколкото през последните години изказване на известния природоизследовател Т. Хъксли и неговото признание, че доколкото „ние действително наблюдаваме и мислим, ние никога не можем да напуснем почвата на материализма”, упреква го, че оставя „отворена вратичка” към агностицизма, юмизма.

Особено трябва да се отбележи възгледът на Маркс върху отношението на свободата към необходимостта: „необходимостта е сляпа само доколкото не е разбрана. Свободата е опознаване на необходимостта” (Енгелс в „Анти-Дюринг”) - признаване на обективната закономерност в природата и на диалектичното превръщане на необходимостта в свобода (еднакво с превръщането на непознатото, но познаваемо „нещо в себе си” в „нещо за нас”, на „същността на нещата” — в „явления”). За основен недостатък на „стария”, в това число и на Фойербаховия (а още повече на „вулгарния”, на Бюхнер-Фохт-Молешотовия) материализъм Маркс и Енгелс смятат:

(1) че този материализъм е „предимно механичен”, недържаш сметка за най-новото развитие на химията и биологията (а в наши дни би следвало да се добави: на електрическата теория за материята);

(2) че старият материализъм е неисторичен, недialeктичен (метафизичен в смисъл на антидialeктика), не прокарва последователно и всестранно гледището за развитието;

(3) че той схваща „същността на човека“ абстрактно, а не като „съвкупност от всички“ (определени конкретно-исторически) „обществени отношения“, и затова само „обяснява“ света, когато въпросът е за неговото „изменение“, т.е. не разбира значението на „революционната практическа дейност“.

(горе)

Диалектика

Хегеловата диалектика, като най-всеностранно, най-богато по съдържание и най-дълбоко учение за развитието, се смята от Маркс и Енгелс за най-голяма придобивка на класическата немска философия. Всяка друга формулировка на принципа на развитието, на еволюцията, те смятат за едностранчива, бедна откъм съдържание, обезобразяваща и осакатяваща действителния ход на развитието (протичащо често със скокове, катастрофи, революции) в природата и в обществото.

„Маркс и аз бяхме едва ли не единствените хора, които спасихме“ (от разгрома на идеализма и на хегелианството в това число) „съзнателната диалектика... като я прехвърлихме в материалистическо разбиране на природата...“ „Природата е потвърждение на диалектиката и ние трябва да бъдем благодарни на съвременното природознание, че то достави за това потвърждение необикновено изобилен“ (това е писано преди откриването на радия, електроните, на превръщането на елементите и т.н.) „и всекидневно натрупващ се материал и с това доказва, че в природата всичко се извършва при последна сметка диалектически, а не метафизически.“

„Великата основна мисъл – пише Енгелс, – че светът трябва да се схваща не като комплекс от завършени неща, а като комплекс от процеси, в които както привидно стабилните неща, така и техните мисловни отражения в нашата глава — понятията, се намират в процес на непрекъснато изменение, ту възникват, ту се унищожават – тази велика основна мисъл, особено от времето на Хегел насам, до такава степен е влязла в общото съзнание, че едва ли някой би се заел да я оспорва в нейния общ вид. Но едно е да я признаваш на думи, друго е действително да я прилагаш във всеки отделен случай и във всяка дадена област на изследване.“ „За диалектическата философия няма нищо окончателно, абсолютно, свето; на всичко и във всичко тя изтъква неговата преходност и нищо не може да устои пред нея, освен непрекъснатият процес на възникване и унищожение, на безкрайно издигане от нисшето към висшето. Самата тя е само отражение на този процес в мислещия мозък.“

Така че според Маркс диалектиката е „наука за общите закони на движението както на външния свят, така и на човешкото мислене.“

Тази революционната страна на Хегеловата философия е възприел и развил

Маркс. Диалектическият материализъм „не се нуждае от никаква философия, която да стои над другите науки.“

От по-раншната философия остава:

„учението за мисленето и неговите закони – формалната логика и диалектиката.“ А диалектиката, според разбирането на Маркс, в съгласие и с Хегел, включва в себе си това, което днес наричат теория на познанието, гносеология, която трябва да разглежда своя предмет също така исторически, като изучава и обобщава произхода и развитието на познанието, прехода от незнание към познание.

В днешно време идеята за развитието, за еволюцията, е влязла почти изцяло в общественото съзнание, но по други пътища, не чрез философията на Хегел. Но тази идея във формулировката, която са й дали Маркс и Енгелс, опрени на Хегел, е много по-всестранна, много по-богата по съдържание отколкото общоразпространената идея за еволюцията. Развитие, което сякаш повтаря изминатите вече степени, но ги повтаря по-другояче, на по-висока база („отрицание на отрицанието“), развитие, така да се рече, по спирала, а не по права линия; – развитие скокообразно, катастрофно, революционно; – „прекъсвания на постепеността“; – превръщане на количеството в качество; – вътрешни импулси за развитие, произлизащи от противоречието, от сблъскването на различните сили и тенденции, които действуват върху дадено тяло или в границите на дадено явление или вътре в дадено общество; – взаимозависимост и най-тясна, неразривна връзка между всички страни на всяко явление (при което историята открива все нови и нови страни), връзка, която дава единен закономерен световен процес на движението – ето някои черти на диалектиката като по-съдържателно (от обикновеното) учение за развитието. (Ср. писмото на Маркс до Енгелс от 8 януари 1868 г. с надсмиването над „дървените трихотомии“ на Щайн, които е нелепо да се смесват с материалистическата диалектика.)

(горе)

Материалистическо разбиране на историята

Съзнаването на последователността, незавършеността, едностранчивостта на стария материализъм довежда Маркс до убеждението, че е необходимо „да се съгласува науката за обществото... с материалистическата основа и да се преустрои тя съгласно тая основа.“

Ако материализмът обяснява изобщо съзнанието с битието, а не обратното, то, приложен към обществения живот на човечеството, той изисква да се обяснява общественото съзнание с общественото битие.

„Технологията – казва Маркс („Капиталът“, т. I [бълг. изд. стр. 303]) – разкрива активното отношение на човека към природата, непосредствения производствен процес на неговия живот, а заедно с това и процеса на неговите обществени жизнени отношения и духовните представи, които произтичат от тях.“ Цялостна формулировка на основните положения на материализма, приложен към човеш-

кото общество и неговата история, Маркс дава в предговора към съчинението си „Към критиката на политическата икономия” в следните думи:

В общественото производство на своя живот хората влизат в определени, необходими, независими от тяхната воля отношения – производствени отношения, които отговарят на определено стъпало от развитието на техните материални производителни сили.

Съвкупността на тия производствени отношения образува икономическата структура на обществото, реалната основа, върху която се издига една правна и политическа надстройка и на която отговарят определени обществени форми на съзнание. Начинът на производството на материалния живот обуславя процеса на социалния, политическия и духовния живот изобщо. Не съзнанието на хората определя тяхното битие, а, напротив, тяхното обществено битие определя съзнанието им. На известна степен от своето развитие материалните производителни сили на обществото влизат в противоречие със съществуващите производствени отношения или — което е само юридически израз на същото – с онези отношения на собственост, в границите на които те са се движили дотогава. От форми на развитие на производителни сили тези отношения се превръщат в окови за същите. Тогава настъпва епоха на социална революция. С изменението на икономическата основа настъпва по-бавен или по-бърз преврат в цялата огромна надстройка. При разглеждането на такива преврати трябва винаги да се прави разлика между материалния преврат в икономическите условия на производството, който може да се установи с точността на природните науки – и правните, политическите, религиозните, художествените или философските, накъсо – идеологическите форми, в които хората осъзнават този конфликт и го разрешават с борба.

Както за един индивид не може да се съди по това, което той сам мисли за себе си, също така за една епоха на преврати не може да се съди по нейното съзнание, а, напротив, това съзнание трябва да се обясни чрез противоречията на материалния живот, чрез съществуващия конфликт между обществените производителни сили и производствените отношения... В общи черти азиатските, античните, феодалните и съвременно-буржоазните начини на производство могат да бъдат наречени прогресивни стъпала на икономическата обществена формация.

(Кратката формулировка на Маркс в писмото му до Енгелс от 7 юли 1866 г.: „Нашата теория за определяне на организацията на труда чрез средствата за производство.”)

Откриването на материалистическото разбиране на историята или, по-вярно, последователното продължение, разпространение на материализма в областта на обществените явления премахна два главни недостатъка на по-раншните исторически теории.

Първо, те в най-добрия случай са разглеждали само идейните мотиви на историческата дейност на хората, без да изследват това, което поражда тия мотиви, без да долавят обективната закономерност в развитието на системата на обществените отношения, без да виждат корените на тези отношения в степента на развитието на материалното производство; второ, по-раншните теории не са обхващали тъкмо действието на масите, докато историческият материализъм пръв даде възможност да се изследват с естествено-историческа точност обществените условия на живота на масите и изменението на тия условия.

Домарксовата „социология“ и историография в най-добрия случай само са натрупвали сурови факти, откъслечно събрани, и са изобразявали отделни страни на историческия процес.

Марксизмът посочи пътя към всеобхватното, всестранното изучаване на процеса на възникването, развитието и упадъка на общественно-икономическите формации, като разглежда съвкупността на всички противоречиви тенденции, свежда ги към точно определени условия на живот и производство на различните обществени класи, премахва субективизма и произвола при избора на отделните „първенстващи“ идеи или в тяхното тълкуване, разкрива корените на всички без изключение идеи и на всички различни тенденции в състоянието на материалните производителни сили. Хората сами творят своята история, но кое определя мотивите на хората и особено на масите от хора, кое поражда сблъсъка на противоречивите идеи и стремежи, каква е съвкупността на всички тия конфликти на цялата маса на човешките общества, какви са обективните условия за производство на материалния живот, които създават базата на цялата историческа дейност на хората, какъв е законът за развитието на тия условия — Маркс обърна внимание на всичко това и посочи пътя към научното изучаване на историята като единен, закономерен в цялата своя грамадна разностранност и противоречивост процес.

(горе)

Класовата борба

Че стремежите на едни членове от дадено общество са в разрез със стремежите на други негови членове, че общественият живот е изпълнен с противоречия, че историята ни показва борба между народите и обществата, а също така и борба вътре в тях, освен това и смяна между периоди на революция и на реакция, на мир и на войни, на застой и на бърз прогрес или упадък — тия факти са общоизвестни. Марксизмът даде ръководната нишка, която позволява да се открие закономерността в тоя привиден лабиринт и хаос, именно: теорията на класовата борба... Само изучаването на съвкупността от стремежите на всички членове на дадено общество или на група от общества е в състояние да доведе до научно определяне на резултата от тия стремежи. А източникът на противоречивите стремежи е различието в положението и в жизнените условия на класите, на които се разпада всяко общество.

„Историята на всички досегашни общества – казва Маркс в „Комунистическия

манифест” (с изключение на историята на първобитната община – добавя Енгелс) – е история на класови борби. Свободен и роб, патриций и плебей, барон и крепостен селянин, цехов майстор и калфа, накъсо – потисник и потиснат са стояли в постоянна противоположност един спрямо друг, водили са непрекъсната, ту скрита, ту открита борба – борба, която всеки път е свършвала с революционно преустройство на цялото общество или с обща гибел на борещите се класи... Съвременното буржоазно общество, изникнало из развалините на феодалното общество, не е премахнало класовите противоположности. То само поставя нови класи, нови условия на потисничество, нови форми на борба на мястото на старите. Но нашата епоха, епохата на буржоазията, се отличава с това, че тя е опростила класовите противоположности. Цялото общество се разкъсва все повече и повече на два големи враждебни лагера, на две големи, изправени направо една срещу друга класи – буржоазия и пролетариат.”

От времето на Великата френска революция европейската история особено нагледно е разкривала в редица страни тази действителна подкладка на събитията – класовата борба. И още епохата на реставрацията във Франция издига редица историци (Тиери, Гизо, Минье, Тиер), които, като обобщават ставащото, не могат да не признаят класовата борба като ключ за разбиране на цялата френска история. А най-новата епоха, епохата на пълната победа на буржоазията, на представителните институти, на широкото (ако не и всеобщо) изборно право, на евтиния, проникващ в масите всекидневен печат и т.н., епохата на мъгъци и все по-широки съюзи на работниците и съюзи на работодателите и т.н., показва още по-нагледно (макар и понякога в много едностранчива, „мирна”, „конституционна” форма) класовата борба като двигател на събитията. Следното място от „Комунистическия манифест” на Маркс ни показва какви изисквания за обективен анализ на положението на всяка класа в съвременното общество, във връзка с анализа на условията на развитието на всяка класа, предявява Маркс към обществената наука:

„От всички класи, които в днешно време противостоят на буржоазията, само пролетариатът е действително революционна класа. Останалите класи се разкапват и пропадат с възхода на едрата индустрия, а пролетариатът е нейният кръвен продукт. Средните съсловия – дребният индустриалец, дребният търговец, занаятчията, селянинът, – те всички се борят против буржоазията, за да спасят от гибел своето съществуване като средни съсловия. Те значи не са революционни, а консервативни. Нещо повече, те са реакционни, защото се мъчат да завъртят назад колелото на историята, и ако са революционни, те са такива с оглед на предстоящото им преминаване в пролетариата, и защитават не своите сегашни, а своите бъдещи интереси, като напускат своето собствено становище, за да застанат на становището на пролетариата.”

В редица исторически съчинения Маркс дава бляскави и дълбоки образци на материалистическа историография, на анализиране положението на всяка отделна класа и понякога на различни групи или слоеве вътре в класата, показвайки нагледно защо и как „всяка класова борба е борба политическа”. Приведеният от нас откъс илюстрира каква сложна мрежа от обществени отношения и

преходни степени от една класа към друга, от миналото към бъдещето анализира Маркс, за да пресметне цялата равнодействаща на историческото развитие.

Най-дълбокото, най-всестранното и най-детайлното потвърждение и приложение на теорията на Маркс е неговото икономическо учение.

(горе)

ИКОНОМИЧЕСКОТО УЧЕНИЕ НА МАРКС

Тук ние ви предлагаме наша публикация в интернет на Предговора на Ленин относно ИКОНОМИЧЕСКОТО УЧЕНИЕ НА МАРКС, направена още през 1995 година с цел да излезе на яве истината за така наречения лош социализъм и дали наистина социализмът е виновен или точно партийните и комсомолски секретари правеха точно обратното на неговите правила и закони. Просто хората трябва да четат оригиналите, а не да се поддават на медийни внушения и емоции:

ИКОНОМИЧЕСКОТО УЧЕНИЕ НА МАРКС:

- * **Стойност.**
- * **Принадена стойност.**
- * **Социализъм.**
- * **Тактика на класовата борба на пролетариата.**
- * **Диктатура на пролетариата.**

(горе)

ПРЕДГОВОР КЪМ ПЪРВОТО ИЗДАНИЕ

(Лондон, 25 юли 1867 г., Карл Маркс)

Писмо на Маркс до Енгелс:

2 Wp. Markt. 16 Aug. 1867
Karl Marx
Dear Fred,
I have done the last page (49.) of the
first part of the book - Market -
Review, which is 1/4 page
more. It is quite correct and complete
as far as the text is concerned. But the new
idea is at last done and now! Of
course the first part is not
finished. I am sure you will
be glad to see it. I am
full
of thanks!
Yours always
Karl Marx
The 15th with best regards
Believe me to be
Dear K. Marx.

Два часа през нощта, 16 август 1867 г.

Драги Фред,

Току-що завърших коректурата на последната (49-а) кола на книгата. Добаката - Форма на стойността, - напечатана с дребен шрифт, заема 1/4 кола.

Прегледах и предговора и вчера го изпратих. Без жертвата, която ти направи за мене, аз в никой случай аз не бих могъл да преодолее цялата огромна работа върху трите тома. Прегръщам те, изпълнен с благодарност.

Прилагам две чисти коли.

Петнадесет фунта стерлинги получих; много ти благодаря.

Привет, мой скъпи, верни приятелю!

Твой К. Маркс

Чистите коли ще трябва да ми върнеш едва след излизането на книгата.

Das Kapital.

Kritik der politischen Oekonomie.

Von

Karl Marx.

Erster Band.

Buch I: Der Produktionsprozess des Kapitals.

Das Recht der Uebersetzung wird vorbehalten.

Hamburg

Verlag von Otto Meissner.

1867.

New-York: J. W. Schmidt, 24 Barclay-Street.

Титулната страница на първото немско издание на I том на „Капиталът“

ПОСВЕТЕНО

**на моя незабравим приятел —
на смелия, верния, благородния
челния борец на пролетариата
ВИЛХЕЛМ ВОЛФ**

Роден в Тарнау на 21 юни 1809 г.

Починал в изгнание в Манчестър на 9 май 1864 г.

Произведението, чийто първи том предавам на публиката, съставя продължение на издаденото в 1859 г. мое съчинение: „Към критиката на политическата икономия“. Дългата пауза между началото и продължението се дължи на дългогодишно боледуване, което постоянно прекъсваше моята работа.

Съдържанието на онова по-раншно съчинение е резюмирано в първата глава на този том. Това стана не само заради връзка и пълнота. Подобро е изложение-

то. Доколкото позволяваше самата материя, тук са доразвити много от точките, които по-рано бяха само набелязани, и обратно – неща, които там са развити подробно, тук са само набелязани. Отделите за историята на теорията на стойността и парите сега, разбира се, съвсем отпадат. Но читателят на предишното ми съчинение ще намери в забележките към първата глава нови източници за историята на тази теория.

Всяко начало е мъчно – това важи за всяка наука. Затова разбирането на първата глава, особено на отдела, който съдържа анализа на стоката, ще създаде най-големите мъчнотии.

Доколкото се отнася по-отблизо до анализа на субстанцията на стойността и на величината на стойността – аз съм го популяризировал доколкото е възможно*1. Стойностната форма, чийто завършен образ е паричната форма, е твърде ограничена по съдържание и твърде проста. Въпреки това човешкият ум от повече от 2000 години напразно се е старал да я опознае из основи, докато, от друга страна, анализът на много по-сложни и много по-богати по съдържание форми е бил постигнат поне в общи черти. Защо? Защото е по-лесно да се изучи развитото тяло отколкото телесната клетка. Освен това при анализа на икономическите форми не могат да послужат нито микроскопът, нито химическите реактиви. Силата на абстракцията трябва да замени и двете. А икономическа клетъчна форма на буржоазното общество е стоквата форма на трудовия продукт или стойностната форма на стоката. На непосветения читател се струва, че техният анализ се върти около празни дреболии. И наистина, тук работата е в дреболиите, но само дотолкова, доколкото напр. микрولوجичната анатомия се занимава с тях.

Така че с изключение на отдела за стойностната форма тази книга не може да бъде упрекната в мъчноразбираемост. Аз имам предвид, разбира се, читатели, които искат да научат нещо ново и следователно искат и сами да мислят.

Физикът или наблюдава процесите на природата там, дето те се проявяват в най-ясно изразена форма и са най-малко помътнени от смущаващи ги влияния, или, където е възможно, прави опити при такива условия, които осигуряват чистия ход на процеса. Това, което имам да изследвам в това съчинение, е капиталистическият начин на производството и съответните му производствени и разменни отношения. Класическа страна на капитализма досега е Англия. Поради тази причина тя служи като главна илюстрация на моето теоретическо изложение. Но ако немският читател фарисейски свие рамене при разглеждането на положението на английските индустриални и земеделски работници или пък при това оптимистично се самоуспокои, че в Германия работите съвсем не са така зле – аз съм длъжен да му извикам: *De te fabula narratur!* [Лат.: За тебе разказва тази история!]

В същност тук не става въпрос за по-високата или по-ниската степен на развитието на обществените антагонизми, които изникват от естествените закони на капиталистическото производство. Става въпрос за самите тези закони, за тен-

денциите, които действуват и се налагат с желязна необходимост. По-развитата в индустриално отношение страна показва на по-малко развитата само картината на собственото ѝ бъдеще.

Но не само това. Там, дето у нас капиталистическото производство е вече напълно затвърдено, напр. в истинските фабрики, положението е много по-лошо отколкото в Англия, защото липсва противовесът на фабричните закони. Във всички други сфери ние, както и цялата останала континентална Западна Европа, страдаме не само от развитието на капиталистическото производство, но и от недостатъчното му развитие. Освен модерните бедствия, нас ни потискат цяла редица наследени бедствия, които произхождат от продължаващото се вегетирание на старовремски, отживели начини на производство, с тяхната свита от остарели обществени и политически условия. Ние страдаме не само от живите, но и от мъртвите. *Le mort saisit le vif!* [френ.: Умрелият сграбчва живия!]

Социалната статистика на Германия и на останалата континентална Западна Европа се намира в жалко състояние в сравнение с английската. И все пак тя достатъчно приповдига булото, за да можем да предугадим зад него главата на медуза. Ние бихме се ужасили от състоянието на нещата у нас, ако нашите правителства и парламенти назначаваша периодически, както става в Англия, комисии за проучване на икономическите условия, ако тези комисии бяха облечени със същите пълномощия, както в Англия, за изследване на истината, ако за тази цел можеха да се намерят също тъй вещи, безпристрастни и непоколебими мъже, каквито са фабричните инспектори на Англия, нейните лекари – докладчици върху „Public Health” (обществено здраве), нейните комисари за разследване на експлоатирането на жените и децата, на жилищните условия, на прехраната и т.н. За да преследва чудовищата, Персей си слагал облачен калпак. Ние нахлупваме облачния калпак ниско, върху очите и ушите, за да можем да отречем самото съществуване на чудовищата.

По това не трябва да се мамим. Както американската война за независимост през 18 век удари като буреносен камбанен зов за средната класа на Европа, така американската гражданска война през 19 век беше също такъв буреносен камбанен зов за европейската работническа класа. В Англия процесът на този преврат може направо да се напипа. На известна степен от развитието той неизбежно ще се прехвърли на континента. Там той ще се движи в по-брутални или по-хуманни форми в зависимост от степента на развитието на самата работническа класа. Така че независимо от всякакви по-възвишени мотиви собственият интерес на сега господстващите класи им налага премахването на всички контролирани по законодателен път пречки, които спъват развитието на работническата класа. Затова, между другото, аз отделих в този том така обширно място за историята, съдържанието и резултатите на английското фабрично законодателство. Една нация може и трябва да се учи от друга. Дори когато едно общество намери пътя на природния закон на своето развитие – а крайната цел на това съчинение е да разкрие икономическия закон на развитието на съвременното общество, – то не може нито да прескочи естествените фази на своето развитие, нито да ги отстрани чрез декрети. Но то може да съкрати

и смекчи родилните болки.

Няколко думи, за да се избягнат възможни недоразумения. Аз ни най-малко не рисувам в розова светлина фигурите на капиталиста и на земевладелеца. Но тук става въпрос за личностите само доколкото те са олицетворение на икономически категории, носители на известни класови отношения и интереси. Моето становище, което разглежда развитието на икономическата обществена формация като природно-исторически процес, по-малко от всяко друго може да държи отделната личност отговорна за условия, чиято социална рожба тя си остава, колкото и – субективно – да се издига над тях.

В областта на политическата икономия свободното научно изследване среща не само същия враг, когото среща и във всички други области. Особената природа на материята, която то разглежда, извиква на арената против него най-буйните, най-дребнавите, най-злобните страсти на човешкото сърце, фуриите на частния интерес. Така например англиканската епископална църква ще прости по-скоро нападките върху 38 от 39-те нейни символи на вярата отколкото върху 1/30 част от нейните парични приходи. В сегашно време дори атеизмът е *culpa levis* [лат.: лек грях] в сравнение с критиката на традиционните отношения на собствеността. Но тук известен напредък е очевиден. Ще посоча например обнародваната преди няколко седмици Синя книга: „Correspondence with Her Majesty's Missions Abroad, regarding Industrial Questions and Trades' Unions”.

Представителите на английската корона в странство казват тук с най-сухи думи, че в Германия, във Франция, накъсо — във всички културни държави на европейския континент, преобразуването на съществуващите отношения между капитала и труда се чувства също както в Англия и е също тъй неизбежно. В същото време, отвъд Атлантическия океан, г. Уейд, подпредседател на Североамериканските съединени щати, заяви на публични митинги: След премахването на робството идва на дневен ред преобразуването на отношенията между капиталовата и поземлената собственост. Това са признаци на времето, които не могат да се прикрият нито с пурпурни мантии, нито с черни раса. Те не означават, че утре ще станат чудеса. Те показват, че дори господстващите класи започват смътно да се догаждат, че сегашното общество не е твърд кристал, а организъм, който се поддава на преобразуване и постоянно се намира в процес на преобразуване.

Във втория том на това съчинение ще бъде разгледан процесът на циркулацията на капитала (втора книга) и формите на целокупния капиталистически процес (трета книга), в заключителния трети том (четвърта книга) – историята на теорията.

Ще посрещна с радост всяка преценка на научната критика. Колкото се отнася до предразсъдъците на тъй нареченото обществено мнение, на което аз никога не съм правил отстъпки – за мен, както винаги, важи девизът на великия флорентинец: „Segui il tuo corso, e lascia dir le genti” *2

[*1] Това ми се видя толкова по-необходимо, тъй като дори онзи отдел от брошурата на Ф. Ласал против Шулце-Делич, в който Ласал, както заявява, давал „духовната квинтесенция“ на моето разглеждане на тези теми, съдържа значителни недоразумения. En passant [френ.: мимоходом], ако Ф. Ласал почти буквално, дори до създадената от мене терминология, зае от моите съчинения всички общи теоретически положения на своите икономически трудове, напр. за историческия характер на капитала, за връзката между производствените отношения и начина на производството и т.н. и т.н., и то без да посочи източника — това очевидно се дължи на пропагандни съображения. Разбира се, аз не говоря за подробностите в неговото изложение и за неговите практически изводи, с които аз нямам нищо общо.]

[*2] Итал.: Следвай пътя си и остави хората да приказват!]

Лондон, 25 юли 1867 г. Карл Маркс

(горе)

ПОСЛЕСЛОВ КЪМ ВТОРОТО ИЗДАНИЕ

(Лондон, 24 януари 1873 г., Карл Маркс)

КАПИТАЛЪ

КРИТИКА ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЭКОНОМИИ.

СОЧИНЕНИЕ

КАРЛА МАРКСА.

ПЕРЕВОДЪ СЪ НЪМЕЦКАГО.

ТОМЪ ПЕРВЫЙ.

КНИГА I. ПРОЦЕССЪ ПРОИЗВОДСТВА КАПИТАЛА.

С.-ПЕТЕРБУРГЪ.

ИЗДАНИЕ Н. П. ПОЛЕКОВА.

1873

Титулната страница на първото руско издание на I том на „Капиталът“

Аз дължа преди всичко да посоча на читателите на първото издание направените във второто издание промени. Веднага се вижда по-прегледното подразделяне на книгата. Допълнителните бележки навсякъде са означени като бележки към второто издание. Колкото се отнася до самия текст, най-важно е следното:

Глава I, 1 – с по-голяма научна строгост е проведено извеждането на стойността чрез анализ на уравненията, в които се изразява всяка разменна стойност, а също тъй изрично е изтъкната връзката между субстанцията на стойността и определянето на величината на стойността чрез общественно-необходимото работно време, която връзка в първото издание беше само набелязана. Глава I, 3 (Формата на стойността) е изцяло преработена – това се налагаше вече поради двойното изложение в първото издание. – Мимоходом отбелязвам, че към това двойно изложение ме бе подтикнал моят приятел д-р Л. Кугелман от ХанOVER.

Аз бях на гости у него през пролетта на 1867 г., когато пристигнаха първите коректури от Хамбург, и той ме убеди, че за повечето читатели е необходимо едно допълнително, по-дидактическо разясняване на стойностната форма. – Последният отдел на първата глава: „Фетишният характер на стоката и т.н.“, е променен в по-голямата му част. Глава III, 1 (Мярка на стойността) е грижливо прегледана, защото този отдел в първото издание беше разработен небрежно, тъй като читателите там се отправяха към изложението, дадено вече в „Към критиката на политическата икономия“, Берлин 1859 г. Значително е преработена и глава VII, особено част 2.

Безполезно е да се спирам поотделно на всички частични изменения в текста, често пъти само стилни. Те се простират по цялата книга. Все пак сега, като преглеждам коректурите на излизания в Париж френски превод, аз намирам, че някои части от немския оригинал биха изисквали тук по-дълбока преработка, там по-големи стилни поправки или по-грижливо отстраняване на случайни опущения. Но липсваше ми време за това, тъй като аз едва през есента на 1871 г., посред други неотложни работи, получих съобщение, че книгата е изчерпана и че печатането на второто издание трябва да почне още през януари 1872 г.

Най-хубавата награда за моя труд е разбирането, което „Капиталът“ бързо намери в широките кръгове на работническата класа в Германия. Господин Майер, човек, който икономически стои на буржоазното становище, виенски фабрикант, в една брошура, излязла през германо-френската война, сполучливо посочи, че големият теоретически усет, който минаваше за наследствено присъщ на немците, е напълно изчезнал в тъй наречените образовани класи в Германия, но пък се възражда в нейната работническа класа.

В Германия политическата икономия си остана и досега чуждестранна наука. В „Geschichtliche Darstellung des Handels, der Gewerbe usw.“, особено в първите два тома на това свое произведение, издадени в 1830 г., Густав фон Гюлих вече разглежда голяма част от ония исторически условия, които са спъвали у нас развитието на капиталистическия начин на производство, а значи и изграждането на съвременното буржоазно общество. Липсвала е значи живата почва на по-

литическата икономия. Тя се внасяше като готова стока от Англия и Франция; нейните немски професори останаха ученици. Теоретическият израз на една чужда действителност се превръщаше в техните ръце в сбор от догми, които те тълкуваха в духа на окръжаващия ги дребнобуржоазен свят, значи ги тълкуваха погрешно. Чувството на научно безсилие, което те не можеха съвсем да заглушат, и неприятното съзнание, че са принудени да играят ролята на учители в една област, която всъщност им е чужда — те се опитваха да прикрият с натруфеността на историко-литературна многоученост или с примесването на чужда материя, заета из тъй наричаните камерални науки — една бъркотия от знания, през чистилището на които трябва да премине всеки надежден кандидат на немската бюрокрация.

От 1848 г. насам капиталистическото производство бързо се разви в Германия и сега вече прекарва своя главозамайващ разцвет. Но съдбата си остана все тъй неблагоприятна към нашите специалисти. Додето те можеха безпристрастно да се занимават с политическа икономия, в немската действителност липсваха съвременните икономически условия. А когато тези условия се появиха в живота, това стана при обстоятелства, които вече не допускат тяхното безпристрастно изследване в рамките на буржоазния кръгосор. Доколкото политическата икономия е буржоазна, т.е. схваща капиталистическия строй не като исторически преходна степен на развитието, а, наопаки, като абсолютна и окончателна форма на общественото производство — тя може да остане научна само докогато класовата борба остава латентна или се проявява само в единични явления.

Да вземем Англия. Нейната класическа политическа икономия спада към периода на неразвитата класова борба. Последният ѝ велик представител, Рикардо, най-после съзнателно взема като отправна точка на своите изследвания противоположността на класовите интереси, на работната заплата и печалбата, на печалбата и поземлената рента, като наивно схваща тази противоположност като обществен природен закон. Но с това буржоазната икономическа наука стигнала до непреодолима за нея преграда. Още докато Рикардо бил жив и в противовес на него се явила критиката в лицето на Сисмонди.*1

Следващият период от 1820—1830 г. се отличава в Англия с научно оживление в областта на политическата икономия. Това е периодът както на вулгаризация и разпространяване на теорията на Рикардо, така и на борбата ѝ със старата школа. Устройват се бляскави турнири. Онова, което е извършено тогава, е малко известно на европейския континент, тъй като полемиката в голямата си част е разпръсната в статии по списанията, в злободневни брошури и в памфлети. Непредубеденият характер на тая полемика — макар че теорията на Рикардо в изключителни случаи вече служи и като нападателно оръжие срещу буржоазното стопанство — се обяснява с условията през това време. От една страна самата едра индустрия, току-що излязла от своята детска възраст, което се доказва и с това, че тя едва с кризата през 1825 г., открива периодическото кръгообращение на своя модерен живот.

От друга страна класовата борба между капитала и труда била изтикана на за-

ден план: политически – от враждата между групирани около Свещения съюз правителства и феодали, и водената от буржоазията народна маса; икономически – от разпратата между индустриалния капитал и аристократическата поземлена собственост, разпра, която във Франция се е скривала зад противоположността между парцелната собственост и едрото земевладение, а в Англия избухнала открито, откак бяха издадени житните закони. Английската литература по политическа икономия в тоя период напомня икономическия период на бурните устреми (Sturm- und Drang- Periode) във Франция след смъртта на д-р Кене, само че тъй, както „бабиното лято” напомня пролетта. В 1830 г. настъпва решаващата веднъж завинаги криза.

Буржоазията във Франция и Англия беше завладяла известна политическа власт. Оттогава класовата борба приема, на практика и на теория, все по-определени и по-запращаващи форми. Тя заудря камбаната за смъртта на научната буржоазна икономия. Въпросът вече не беше в това дали тая или оная теорема е вярна, а дали тя е полезна или вредна за капитала, удобна или неудобна, забранена от полицията или не. На мястото на безкористните издирвания идват препирните на платени драскачи, на мястото на безпристрастното научно изследване - недобросъвестната и злонамерена апологетика. Все пак дори натрапничавите трактатчета, които пръскаше по света Anti-Cornlaw League [англ.: Съюз против житните закони], начело с фабрикантите Кобден и Брайт, представляваха, със своята полемика против земевладелската аристокрация, ако не научен, то поне исторически интерес. Но фритредерското законодателство [законодателство за свободната търговия] от времето на сър Роберт Пийл изтръгна и това последно жило на вулгарната политическа икономия.

Континенталната революция от 1848 г. се отрази и на Англия. Хора, които още претендираха за научно значение и искаха да бъдат не само софисти и сикофанти на господстващите класи, се постараха да съгласуват политическата икономия на капитала с исканията на пролетариата, които повече не можеха да бъдат игнорирани. Оттук онзи плитък синкретизъм, който най-добре е представен от Джон Стюърт Мил. Това означава обявяване на банкрута на „буржоазната” икономия, и великият руски учен и критик Н. Чернишевски вече майсторски изясни този банкрут в своето произведение „Очерки политической экономии по Миллю”.

Така че в Германия капиталистическият начин на производството достигна зрялост, след като във Франция и Англия неговият антагонистичен характер вече се бе шумно проявил чрез исторически борби и когато германският пролетариат имаше вече много по-ясно изразено теоретическо класово съзнание отколкото германската буржоазия. Така че именно когато тук изглеждаше да става възможна една буржоазна политико-икономическа наука – тя вече пак беше станала невъзможна.

При тези обстоятелства нейните представители се разделиха на две групи. Едните — умни, жадни за облаги, практични хора, се сбраха около знамето на Бастиа, най-плоския и затова най-сполучливия представител на вулгарно-

икономическата апологетика; другите, горди с професорското достойнство на своята наука, последваха Дж. Ст. Мил в неговия опит да примири непримиримото. Както и през класическата епоха на буржоазната икономия, немците и през времето на нейния упадък си останаха само ученици, подражатели и повтарачи на чужди думи, дребни амбулантни продавачи на големите чуждестранни фирми.

И тъй, своеобразното историческо развитие на германското общество изключваше всякакво оригинално доразвиване на „буржоазната“ икономия, но не и нейната критика. Доколкото такава критика изобщо се явява като представител на дадена класа, тя може да представлява само оная класа, чиято историческа мисия е преобразуването на капиталистическия начин на производство и, в края на краищата, премахването на класите – т.е. пролетариата.

Учените и неучените водачи на германската буржоазия отначало се опитаха да премълчат „Капитала“, както бяха сполучили да премълчат моите предишни съчинения. Но тъй като тази тактика вече не отговаряше на условията на времето, те, под предлог че критикуват книгата ми, почнаха да пишат наставления „за успокояване на буржоазното съзнание“; но намериха в работническия печат силни противници – виж напр. статиите на Йозеф Дицген във „Volksstaat“ [„Фолксщат“], – на които те и досега дължат отговор.*[2](#)

Един отличен руски превод на „Капиталът“ излезе през пролетта на 1872 г. в Петербург. Тиражът от 3000 екземпляра е вече почти изчерпан. Още в 1871 год. г. Н. Зибер, професор по политическа икономия в Киевския университет, изтъкна в своето съчинение: „Теория ценности и капитала Д. Рикардо“, че моята теория за стойността, парите и капитала в своите основни черти е необходимо доразвиване на Смит-Рикардовото учение. Това, което изненадва западноевропейския читател в отличното съчинение на Зибер, е последователното му придържане към едно чисто теоретическо становище.

Употребеният в „Капитала“ метод не беше добре разбран – това доказват и противоречивите изказвания за този метод.

Така, парижкото „Revue, Positiviste“ [„Ревю позитивист“] ме упреква от една страна в това, че метафизически разглеждам икономията, а от друга – отгатнете! – че се ограничавам само с критическо разчленяване на даденото, вместо да предписвам рецепти (контовски?) за готварницата на бъдещето. Срещу упрека за метафизичност професор Зибер отбелязва: „Доколкото е дума за същността на теорията, методът на Маркс е дедуктивният метод на цялата английска школа, чиито недостатъци и предимства са общи за най-добрите теоретици-икономисти.“ Г-н М. Блок в „Les Theoriciens du Socialisme en Allemagne. Extrait du Journal des Economistes, Juillet et Aout 1872“ открива, че моят метод е аналитичен, и казва между другото: „С това съчинение г. Маркс заема място сред най-видните аналитични умове.“ Германските рецензенти крещат, разбира се, за хегелевска софистика.

Петербургският „Вестник Европы” в една статия, която разглежда изключително метода на „Капитала” (майската книжка от 1872 г., стр. 427-436), намира моя изследователски метод строго реалистичен, но начинът на изложението, за нещастие, бил немско-диалектически. Авторът казва: „На пръв поглед, ако съдим по външната форма на изложението, Маркс е най-голям идеалист-философ и то в немския, т.е. в лошия смисъл на думата. А всъщност той е безкрайно по-реалист отколкото всички негови предшественици в областта на икономическата критика... Той в никой случай не може да бъде наречен идеалист.” На господин автора аз най-добре ще отговоря с няколко извадки от неговата собствена критика, които при това може да представляват интерес за някои от моите читатели, за които е недостъпен езикът на руския оригинал.

След един цитат от моя предговор към „Zur Kritik der politischen Oekonomie”, Берлин, 1859, стр. IV-VII [бълг. изд. стр. 8-11], където аз изложих материалистическата основа на моя метод, господин авторът продължава:

„За Маркс е важно само едно: да намери закона на явленията, с изследването на които той се занимава. При това за него е важен не само законът, който ги управлява, когато те имат определена форма и се намират в онова взаимно отношение, което се наблюдава в даден период от време. За него е важен преди всичко и законът на тяхното променяне, на техния развой, т.е. преминаването от една форма в друга, от един ред на взаимната връзка в друг. Щом веднъж открие този закон, той в подробности разглежда последиците, в които законът се проявява в обществения живот... Съобразно с това Маркс цели само едно: чрез точно научно изследване да докаже необходимостта от определен строй на обществените отношения и колкото се може по-безупречно да констатира фактите, които му служат за изходни и опорни точки. За това е напълно достатъчно, ако той едновременно с необходимостта на съвременния строй докаже и необходимостта на един друг строй, в който първият неизбежно трябва да премине, безразлично дали хората вярват или не вярват това, дали го съзнават или не го съзнават. Маркс разглежда общественото движение като природноисторически процес, управляван от закони, които не само че са независими от волята, съзнанието и намеренията на хората, но дори, напротив, определят тяхната воля, съзнание и намерения...

Ако съзнателният елемент играе такава подчинена роля в историята на културата, тогава се разбира от само себе си, че критиката, която има за свой предмет самата култура, най-малко може да има за своя основа каква да е форма или какъв да е резултат на съзнанието. Това значи, че за изходна точка може да й служи не идеята, а само външното явление. Критиката ще се ограничи в сравняването и съпоставянето на даден факт не с идеята, а с друг факт. За нея е важно само това – двата факта да бъдат колкото се може по-точно изследвани и един спрямо друг действително да представляват различни моменти на развитието, а най-важно е – не по-малко точно да бъде изследвана серийната поредица – последователността и връзката, – в която се проявяват степените на развитието. Но ще кажат, че общите закони на икономическия живот са едни и същи, напълно безразлично дали те се прилагат към настоящето или към мина-

лото. Тъкмо това Маркс отрича. Според него такива абстрактни закони не съществуват...

Напротив, по негово мнение всеки исторически период притежава свои собствени закони. Щом животът задмине даден период от развитието, щом от един стадий навлезе в друг – започват да го управляват други закони. С една дума, икономическият живот ни представя едно явление, аналогично на историята на развитието в други области на биологията... Старите икономисти погрешно са схващали природата на икономическите закони, като ги сравняват със законите на физиката и химията... Един по-дълбок анализ на явленията доказва, че и социалните организми се различават помежду си също тъй дълбоко, както растителните и животинските организми... Дори едно и също явление бива подчинено на съвършено различни закони, поради различието в общия строеж на тези организми, отклоненията на отделни техни органи, разликата в условията, сред които те функционират, и т.н. Маркс отрича например, че законът за населението е един и същ за всички времена и за всички места. Той твърди, напротив, че всяка степен на развитие си има свой закон за населението... Това, което се извършва в икономическия живот, зависи от степента на производителността на икономическите сили...

При различия в производителността ще бъдат различни и нейните последици, а с тях и законите, които ги управляват. Като си поставя, по този начин, целта – да изследва и обясни капиталистическия стопански строй, Маркс само строго-научно формулира целта, която трябва да си постави всяко точно изследване на икономическия живот... Неговата научна цел се заключава в изясняването на ония частни закони, на които е подчинено възникването, съществуването, развитието и смъртта на даден социален организъм и заместването му с друг, по-висш. И книгата на Маркс наистина има тази стойност.”

Господин авторът, като описва така сполучливо онова, което той нарича мой действителен метод, и така благосклонно моето лично приложение на този метод – какво описва той, ако не диалектическия метод?

Разбира се, начинът на излагането формално трябва да се отличава от начина на изследването. Изследването трябва да усвои материала в подробности, да анализира различните форми на неговото развитие и да се добере до тяхната вътрешна връзка. Едва след като тази работа бъде завършена, може по съответен начин да бъде изразено действителното движение. И когато това бъде постигнато и животът на материала получи своето мисловно отражение — тогава може и да изглежда, че имаме работа с една конструкция a priori.

В основата си моят диалектически метод не само се различава от Хегеловия, но е негова права противоположност. За Хегел мисловният процес, който той под името идея превръща дори в самостоеен субект, е demiург на действителното, което представя само негова външна проява. За мен, наопаки, мисленето не е нищо друго освен материалното, преработено и преведено в човешката глава.

Преди близо 30 години аз подхвърлих на критика мистифициращата страна на Хегеловата диалектика – по време, когато тя още беше модата на деня. Но тъкмо когато работех над първия том на „Капитала”, намръщените, претенциозни и посредствени епигони, които сега дават тон в образована Германия, се запретнаха да третираат Хегел също тъй, както примерният Мозес Менделсон през времето на Лесинг третираше Спиноза, т.е. като „мъртво псе”. Затова аз открито се обявих за ученик на този велик мислител и дори тук-там в главата за теорията на стойността кокетирах с присъщия му начин на изразяване. Мистификацията, която претърпява диалектиката в ръцете на Хегел, ни най-малко не премахва факта, че той пръв всестранно и съзнателно изрази нейните общи форми на движение. У него тя стои надолу с главата. Тя трябва да бъде преобърната (да се чете поставена на краката си), за да се разкрие рационалната ядка в мистичната обвивка.

В своята мистифицирана форма диалектиката стана на мода в Германия, тъй като тя сякаш идеализираше съществуващия строй. В своя рационален облик тя вдъхва на буржоазията и на нейните доктринерни идеолози досада и ужас, защото в положителното разбиране на съществуващото тя същевременно включва и разбирането на неговото отрицание, на неговата необходима гибел, схваща всяка установена форма в процеса на движението, значи и откъм нейната преходна страна, не се смущава от нищо и по самата си същност е критична и революционна.

Практичният буржоа най-рязко чувства пълното с противоречия развитие на капиталистическото общество при превратностите на оня периодически цикъл, през който минава съвременната индустрия и чиято връхна точка е всеобщата криза. Сега тази криза пак се приближава, макар и да се намира още в своите първични стадии, и със своята повсеместност, както и с интензивността на своето въздействие, ще научи на диалектика дори галениците на новата свещена пруско-германска империя.

[*1 Виж моето съчинение „Zür Kritik der politischen Oekonomie”, I издание, Берлин, 1859, стр. 39; бълг. издание 1947 г., Партиздат, стр. 54-55]

[*2 Кресливите бърборковци на немската вулгарна икономия нападат стила и начина на изложението в моята книга. Никой не може по-строго от мен самия да съди за литературните недостатъци на „Капитала”. Все пак за полза и поука на тези господа и на техните читатели привеждам тук една английска и една руска преценка. „Saturday Review” [„Сатърдей ривю”], което е напълно враждебно на моите възгледи, казва в своето съобщение за първото немско издание: изложението „придава дори на най-сухите икономически въпроси особена привлекателност (charm)”. „Санкт-Петербургские Ведомости” между другото отбелязва в броя от 20 април 1872 г.: „Изложението, като изключим някои твърде специални части, се отличава с общодостъпност, яснота и, въпреки научната висота на предмета, с необикновена живост. В това отношение авторът... никак не прилича на мнозинството от немските учени, които... пишат своите книги на такъв тъмен и сух език, от който на простомъртните хора главата им се пука.” Но на читателите на днешната германско-национално-либерална професорска литература им се пука не главата, а нещо

съвсем друго.]

Лондон, 24 януари 1873 г. Карл Маркс

(горе)

ПРЕДГОВОР КЪМ ФРЕНСКОТО ИЗДАНИЕ

(Лондон, 18 март 1872 г.)

До гражданина Морис Лашатр

Драги гражданино!

Поздравявам Вашата идея да издадете превода на „Капитала“ в периодични свитъци. В тази форма произведението ще бъде по-достъпно за работническата класа, а това съображение за мен е по-важно от всички други.

Това е хубавата страна на Вашия медал, но ето опаката страна: Аналитичният метод, с който съм си служил и който още не е бил прилаган към икономически въпроси, прави четенето на първите глави доста трудно и има опасност да не би френската публика, винаги нетърпелива да стигне до заключения, жадна да узнае връзката на общите принципи с непосредствено занимаващите я въпроси, – да се разколебае, щом като не е получила

всичко още в самото начало.

Това е недостатък, срещу който не мога да направя нищо, освен, за всеки случай, отсега да обърна внимание върху него и да подготвя читателите, които търсят истината. Няма царски път за науката и изгледи да достигнат до светлите й върхове имат само онези, които не се плашат от умората при изкачването на стръмните й пътеки.

Приемете, драги гражданино, уверенията за моята преданост.

Карл Маркс

London 18 Mars 1872,

Au citoyen Maurice Lashat

Cher citoyen,

Je suis heureux de voir que vous voulez publier la traduction de „Capital“ en livraisons périodiques. Sous cette forme l'ouvrage sera plus accessible et à beaucoup meilleur marché que moi cette considération l'emporte sur toute autre.

Voilà le bon côté de votre médaille, mais en voici le revers: la méthode dialectique que j'ai employée et qui n'avait pas encore été appliquée aux sujets économiques, rend assez ardue la lecture des premiers chapitres et il est à craindre que le public français toujours impatient de conclure, ait de connaître le rapport des principes généraux avec les questions immédiates qui le passionnent, et ne s'abandonne pas tout d'abord à penser outre.

C'est là un désavantage contre lequel je ne puis rien si ce n'est toutefois prévenir et prémunir les lecteurs soucieux de vérité. Il n'y a pas de route royale pour la science et celle-ci seulement ont chance d'arriver à ses sommets lumineux qui ne craignent pas de se fatiguer à gravir ses sentiers escarpés.

Respectueux, cher citoyen, l'assurance de mes sentiments dévoués.

Karl Marx.

(горе)

ПОСЛЕСЛОВ КЪМ ФРЕНСКОТО ИЗДАНИЕ

Към читателя

Господин Ж. Роа се зае да даде превод, точен и дори буквален — доколкото е възможно; той изпълни задачата си с изключителна точност. Но именно неговата изключителна точност ме принуди да променя формата, за да я направя по-достъпна за читателя. Тези промени, които извършвах из ден в ден — тъй като книгата излизаше на периодични свитъци — не са направени с еднаква грижливост и предизвикаха грапавини в стила.

След като се заех веднъж с този труд на ревизиране, аз дойдох до идеята да го приложа и върху оригиналния текст, който служеше за основа (второто немско издание), да опростя някои изложения, да допълня други, да дам допълнителен исторически или статистически материал, да прибавя критични бележки и т.н. Каквито и да са литературните недостатъци на това френско издание, то притежава научна стойност независимо от оригинала и би трябвало да се използва дори от читатели, които владеят немски език.

По-долу давам извадки от послеслова към второто немско издание, които разглеждат развитието на политическата икономия в Германия и приложения в този труд метод.*

[* Виж целия послеслов в това българско издание.]

Лондон, 28 април 1875 г.

Карл Маркс

ПРЕДГОВОР КЪМ ТРЕТОТО ИЗДАНИЕ

На Маркс не беше съдено сам да приготви за печат това трето издание. Могъщият мислител, пред чието величие сега се прекланят и противниците, умря на 14 март 1883 г.

На мене, който изгубих в негово лице своя най-добър и най-неразделен приятел в течение на цели четиридесет години, приятел, на когото дължа много повече, отколкото може да се изкаже с думи – на мен сега се падна задължението да се погрижа за издаването както на това трето издание, така и на оставения в ръкопис втори том. Тук съм длъжен да дам сметка на читателя за това, как изпълних първата част от това задължение.

Маркс изпърво възнамеряваше да преработи голяма част от текста на първия том, по-тънко да формулира някои теоретически положения, да прибави нови, да допълни историческия и статистическия материал с данни до най-ново време. Болестта му и подтикът му да стигне до окончателната редакция на втория том го накараха да се откаже от това. Остана да бъде променено само най-необходимото, да бъдат внесени само добавките, които вече бяха влезли в излязлото през това време френско издание („Le Capital. Par Karl Marx”, Paris, Lachatre, 1873).

В архива на Маркс наистина се оказа един немски екземпляр, който той на места беше поправил и снабдил с указания към френското издание; намери се и един френски екземпляр, в който той точно бе посочил местата, които трябваше да се използват. Тези промени и добавки се ограничават, с малки изключения, върху последната част на книгата, върху отдела: Процесът на акумулацията на капитала. В досегашните издания текстът на този отдел най-вече се придържаше към първоначалната редакция, докато предните отделни бяха по-основно преработени. Затова стилът на този отдел беше по-жив, по-цялостен, но пък и по-небрежен, осеян с англицизми, на места неясен; ходът на мисълта тук-там имаше празноти, тъй като отделни важни моменти бяха само набелязани.

Колкото се отнася до стила, Маркс сам основно беше преправил редица подотдели и с това, а също и с чести устни упътвания, ми беше очертал рамките, до които можех да се простирам при премахването на технически изрази и други англицизми. Маркс във всеки случай сам би преработил още веднаж добавките и допълненията и би заместил в тях гладката френска реч със своя собствен сбит немски език; аз трябваше да се задоволя само с тяхното превеждане [на немски], при колкото се може по-тясно придържане към първоначалния [френски] текст.

Така че в това трето издание не е променена нито една дума, за която не знам сигурно, че сам авторът би я изменил. Не можеше и на ум да ми дойде да въвеждам в „Капитала” оня общоприет жаргон, на който са свикнали да се изразяват немските икономисти, оная неразбранщина, според която напр. оня, който за

пари в брой получава чужд труд, се нарича работодател (Arbeitgeber), а оня, чийто труд се взема срещу заплата, се нарича работоприемач (Arbeitnehmer). И на френски думата travail в живота се употребява в смисъл на „занятие”. Но французите с право биха взели за луд оня икономист, който би нарекъл капиталиста donneur de travail, а работника – receveur de travail.

Също тъй не си позволих да сведа употребяваните навсякъде в текста английски пари, мерки и теглилки към техните нови германски еквиваленти. Когато излезе първото издание, в Германия имаше толкова разнородни мерки и теглилки, колкото дни има в годината, а освен това и два вида марки (райхсмарката тогава имаше валидност само в главата на Съотбер, който я бе измислил в края на 30-те години), два вида гулдени и поне три вида талери, между които един, чиято единица бяха „новите две трети”. В природознанието господствуваше метрическата, а на световния пазар — английската система за мерките и теглилките. При тези обстоятелства английските единици за мерките бяха тъкмо на място в една книга, която беше принудена да вземе своите фактически документи почти изключително от английските индустриални условия. Тази последна причина има решаващо значение и до днес, толкова повече, че въпросните условия на световния пазар са почти непроменени и че особено в решаващите клонове на индустрията – желязо и памук – и до днес почти изключително господствуват английските мерки и теглилки.

В заключение още една дума за Марксовия начин на цитиране, който не е добре разбран. При чисто фактически данни и описания цитатите, напр. из английските сини книги, служат, разбира се, като проста документация. Но другояче стои работата там, където се цитират теоретични възгледи на други икономисти. Тук цитатът трябва само да установи къде, кога и от кого е била за пръв път ясно изказана дадена икономическа мисъл, резултираща от хода на развитието. При това тук още е важно, че въпросната икономическа представа има значение в историята на науката, че тя е повече или по-малко адекватен теоретичен израз на икономическите условия на своето време. Но дали тази представа все още има абсолютна или относителна валидност за становището на автора [Маркс] или вече изцяло принадлежи на историята – това никак не се взема под внимание. Така че тези цитати образуват само зает из историята на икономическата наука непрекъснат коментар към текста и установяват по дата и авторство най-важните отделни етапи от напредъка на икономическата теория. И това беше много необходимо в една наука, чиито историци досега се отличават само с тенденциозно, почти кариеристично невежество. – Поради това е лесно да се разбере, в съгласие с послеслова към второто издание, защо Маркс само по крайно изключение смята за възможно да цитира немски икономисти.

Надявам се, че вторият том ще може да излезе през 1884 година.

Лондон, 7 ноември 1883 г.

Фридрих Енгелс

(горе)
ПРЕДГОВОР КЪМ АНГЛИЙСКОТО ИЗДАНИЕ

Публикуването на едно английско издание на „Капиталът“ няма нужда от оправдание. Напротив, би могло да се очаква обяснение защо това английско издание е било забавяно досега, когато се вижда, че от няколко години насам застъпниците в тази книга теории постоянно се споменават, нападат и защитават, обясняват и погрешно тълкуват в периодичния печат и в текущата литература както в Англия, така и в Америка.

Когато, скоро след смъртта на автора (в 1883 г.), стана ясно, че действително има нужда от едно английско издание на това съчинение, г. Семюел Мур, дългогодишен приятел на Маркс и на пишещия тия редове и може би по-запознат със самата книга отколкото който и да било друг, изяви съгласието си да се заеме с

превода, който изпълнителите на литературното наследство на Маркс бързаха да публикуват. Беше уговорено аз да сравня ръкописа на превода с оригинала и да предложа промени, които ми се сторят подходящи. Когато постепенно се оказа, че професионалната дейност на г. Мур му пречи да завърши превода толкова бързо, колкото желяхме ние всички, ние с радост приехме предложението на д-р Евелинг да поеме част от работата; същевременно г-жа Евелинг, най-младата дъщеря на Маркс, предложи да провери цитатите и да възстанови оригиналния текст на многобройните пасажии, взети от английски автори и сини книги и преведени на немски от Маркс. Това е направено навсякъде, освен в няколко неизбежни изключения.

Следните части на книгата са преведени от д-р Евелинг^{*1}: 1. Главите X („Работният ден”) и XI („Норма и маса на принадлежната стойност”); 2. Шестият отдел („Работната заплата”, обхващащ главите XIX-XXII); 3. От глава XXIV поделение 4 („Условия, които и т.н.”) до края на книгата, като тук влиза последната част на XXIV глава, XXV глава и целият седми отдел (главите XXVI до XXXIII); 4. Двата предговора на автора. Цялата останала част на книгата е преведена от г. Мур. Така че докато всеки от преводачите е сам отговорен за своя дял в работата, аз нося една обща отговорност за цялото.

Третото немско издание, което изцяло служи за основа на нашата работа, беше подготвено от мене през 1883 г. с помощта на останали от автора бележки, посочващи онези места на второто издание, които трябваше да бъдат заместени с означени места от издадения в 1873 г. френски текст^{*2}. Извършените по този начин промени в текста на второто издание общо взето се съгласуват с промените, които Маркс беше предписал в редица ръкописни наставления за един английски превод, който беше замислен преди десет години в Америка, но беше изоставен главно поради липсата на добър и подходящ преводач. Този ръкопис ни бе оставен на разположение от нашия стар приятел г. Ф. А. Зорге от Хобокен, Ню Джърси. Той набелязва и още няколко други включвания от френското издание; но тъй като той е много години по-стар от последните наставления за третото издание, аз не сметнах, че имам правото да се ползвам от него, освен по изключение и особено в случаи, в които той ни помагаше да преодолеем мъчнотии. Също така френският текст бе използван при повечето мъчни места като указание за това, което сам авторът е бил готов да пожертва, щом като при превода все е трябвало да бъде жертвано нещо от цялото значение на оригинала.

И все пак има една мъчнотия, която не можахме да спестим на читателя: употребата на известни изрази в смисъл, който се различава не само от всекидневния говорим език, но и от езика на обикновената политическа икономия. Но това беше неизбежно. Всяко ново разбиране на дадена наука включва в себе си една революция в терминологията на тази наука. Това доказва най-добре химията, в която цялата терминология основно се променя приблизително всеки двадесет години и в която надали може да се намери органично съединение, което да не е претърпяло цяла редица различни наименования. Политическата икономия общо взето се е задоволявала с това, да вземе изразите на търговския и индус-

триалния живот такива, каквито те са били, и да оперира с тях, и при това напълно е пренебрегвала факта, че по този начин се ограничава върху тесния кръг на идеите, изразени с тези думи.

Така, дори класическата политическа икономия никога не е надхвърляла общоприетите понятия за печалба и рента, макар и напълно да е съзнавала, че както печалбата, така и рентата са само поделения, откъси от онази незаплатена част от продукта, който работникът трябва да даде на своя предприемач (на първия присвоител, макар и неокончателен, неизключителен притежател на този продукт); тя никога не е разглеждала в целия ѝ обхват като едно цяло тази незаплатена част от продукта (която Маркс нарича принадлеен продукт) и затова никога не е достигала до ясно разбиране нито на нейния произход и нейната природа, нито и на законите, които управляват допълнителната подялба на нейната стойност.

По същия начин всяка индустрия, доколкото тя не е земеделие или занаят, се обхваща без разлика в израза мануфактура и с това се заличава разликата между два големи и съществено различни периода на икономическата история: периода на същинската мануфактура, която почива върху разделението на ръчния труд, и периода на съвременната индустрия, която почива върху машината. Така че от само себе си се разбира, че една теория, която разглежда съвременното капиталистическо производство само като преходен стадий в икономическата история на човечеството, трябва да употребява изрази, различни от тези, на каквито са свикнали ония писатели, които разглеждат тази форма на производство като безсмъртна и окончателна.

Една дума върху метода на автора да цитира няма да бъде неуместна. В повечето случаи цитатите служат по обичайния начин като документации за изтъкнати в текста твърдения. Но в много случаи се привеждат места от икономически писатели, за да се покаже – кога, къде и от кого за пръв път е било ясно изразено дадено определено мнение. Това става в такива случаи, когато цитираното мнение е от значение като повече или по-малко адекватен израз на господстващите в дадено време условия на общественото производство и на размяната, и то съвсем независимо от това дали Маркс ги признава или пък дали те са общо-валидни. Така че тези цитати снабдяват текста с един текущ коментар, взет из историята на науката.

Нашият превод обхваща само първата книга на съчинението. Но тази първа книга е във висока степен едно цяло и двадесет години подред е важала като самостоятелно произведение. Втората книга, която аз издадох на немски в 1885 г., безусловно е непълна без третата, която не ще може да бъде издадена преди края на 1887 г. Когато книга III излезе в немския си оригинал, ще бъде все още доста рано да се мисли за подготовката на едно английско издание на двете книги.

На континента често наричат „Капиталът” – „Библията на работническата класа”. Никой, който е запознат с великото движение на работническата класа, няма да

отрече, че добитите в тази книга изводи с всеки нов ден все повече и повече стават основни принципи на това движение не само в Германия и Швейцария, но и във Франция, в Холандия и Белгия, в Америка и дори в Италия и Испания; че навсякъде работническата класа все повече и повече признава тези изводи за най-точния израз на своето положение и своите стремежи. И в Англия, тъкмо в сегашния момент, теориите на Маркс упражняват мощно влияние върху социалистическото движение, което се е разпространило както сред редовете на „образованите“, така и в редовете на работническата класа. Но това не е всичко. Бързо приближава времето, когато едно основно изследване на икономическото положение на Англия ще се наложи като неотложна национална необходимост. Ходът на индустриалната система на Англия, който е невъзможен без непрекъснатото разширяване на производството, а оттук и на пазарите, е спрял. Свободната търговия е изчерпала своите спомагателни източници; дори Манчестер се съмнява в това свое някогашно икономическо евангелие. [*3](#)

Бързоразвиващата се чуждестранна индустрия навсякъде се е изпречила пред лицето на английското производство — не само на защитените от мита пазари, но и на неутралните пазари, а дори и отсам Ламанш. Докато производителните сили растат в геометрична прогресия, разширението на пазарите се развива в най-добрия случай в аритметична прогресия. Десетгодишният цикъл от стагнация, просперитет, свръхпроизводство и криза, който непрекъснато се е повтарял от 1825 до 1867 г., вече, наистина, изглежда да е изтекъл; но само за да ни докара до блатото на отчаянието от една трайна и хроническа депресия. Многоочакваният период на просперитет не иска да дойде; колкото пъти ни се стори, че виждаме предвещаващите го симптоми, толкова пъти те пак изчезват във въздуха. А през това време всяка следваща зима поставя отново въпроса: „Какво да се прави с безработните?“ Но докато броят на безработните набъбва от година на година, няма кой да отговори на този въпрос; и ние почти можем да изчислим момента, когато безработните ще изгубят търпение и ще вземат съдбата си в своите собствени ръце. А в такъв момент сигурно би трябвало да бъде чут гласът на един човек, цялата теория на когото представлява резултатът от изучаването на икономическата история и на икономическото положение на Англия през целия му живот и когото това изучаване е довело до извода, че, поне в Европа, Англия е единствената страна, в която неизбежната социална революция би могла да бъде проведена изцяло с мирни и законни средства. Разбира се той никога не е забравял да прибави, че не би очаквал от английската господстващата класа да се подчини на тази мирна и законна революция без „proslavery rebellion“ [англ.: бунт в полза на робството]. [*4](#)

[\[*1](#) Разпределението на глави в английското издание отговаря на това на френското; в последното Маркс е превърнал в глави поделенията на 4-та глава (която същевременно е II отдел), а 24-та глава е превърнал в VIII отдел и нейните поделения — в глави — Моск. ред.]

[\[*2](#) „Le Capital. Par Karl Marx“, превод от М. Ж. Роа, напълно прегледан от автора, Париж, изд. Лашатр. Този превод съдържа, особено в последната част на книгата, значителни промени и допълнения към текста на второто немско издание.]

[\[*3](#) В тримесечното събрание на манчестерската Търговска камара, което се състоя

днес следобед, се разви оживена дискусия по въпроса за свободната търговия. Предложена беше резолюция в смисъл, че „40 години напразно сме чакали други нации да последват английския пример на свободна търговия и камарата смята, че е дошло времето да се промени това становище.” Резолюцията бе отхвърлена с мнозинство само от един глас, при съотношение на гласовете 21 за и 22 против. („Evening Standard” [„Ивнинг Стандард”] от 1 ноември 1886 г.)]

[*4 За това ограничаване на теорията за насилствената революция, което Маркс е правил по отношение на Англия, Ленин казва в „Държава и революция”: „На 12 април 1871 г., т.е. тъкмо по време на Комуната, Маркс е писал на Кугелман: „Ако хвърлиш поглед в последната глава на моя „Осемнадесети брюмер”, ще видиш, че като следващ опит на френската революция аз обявявам: не вече предаването на бюрократично-военната машина от едни ръце в други, а нейното разбиване (курсивът на Маркс), и тъкмо това е предварителното условие за всяка истинска народна революция на континента. Тъкмо в това се състои и опитът на нашите героични парижки съпартийци.” [...] В тези думи: „разбиване на бюрократично-военната машина”, се съдържа накратко изразено главното учение на марксизма по въпроса за задачите на пролетариата — през време на революцията – по отношение на държавата. А тъкмо това учение е не само напълно забравено, но е и чисто и просто извратено от господстващото, кауцкианско, „тълкуване” на марксизма! [Карл Маркс] ограничава своя извод само за континента. Това е било понятно за 1871 г., когато Англия все още е била образец на чисто капиталистическа страна, но без военщина и в значителна степен без бюрокрация. Затова Маркс е изключвал Англия, където революцията и дори народната революция тогава е изглеждала и е била възможна без предварителното условие за разрушаване на „готовата държавна машина.”

Сега, в 1917 г., в епохата на първата голяма империалистическа война, това Марксово ограничение отпада и Англия и Америка, най-големите и последните — в целия свят – представители на англосаксонската „свобода” в смисъл на липса на военщина и бюрократизъм, напълно са се свлекли в общоевропейското мръсно, кърваво бласто на бюрократично-военните институции, които подчиняват всичко на себе си, потискат всичко под себе си. Сега и в Англия, и в Америка „предварително условие за всяка истинска народна революция” е разбиването, разрушаването на „готовата държавна машина”.(подготвена там от 1914-1917 г. до степента на „европейско”, общоимпериалистическо съвършенство.) (Ленин, Полное собр. соч., том XXI, стр. 497 сл.) – Моск. ред.]

5 ноември 1886 г.

Фридрих Енгелс

(горе)

ПРЕДГОВОР КЪМ ЧЕТВЪРТТО ИЗДАНИЕ

Четвъртото издание изискваше от мене едно по възможност окончателно установяване както на текста, така и на забележките. По това, как изпълних това изискване, накъсо следното:

Като сравних още веднъж френското издание и ръкописните бележки на Маркс, внесох в немския текст още няколко прибавки. Те се намират на стр. 80 (в третото издание на стр. 88), на стр. 458—460 (в третото издание на стр. 509—510), стр. 547—551 (в третото издание на стр. 600), стр. 591—593 (в третото издание на стр. 644) и на стр. 596 (в третото издание на стр. 648), в забележка 79. Също тъй, по примера на френското и на английското издание, внесох в текста дългата забележка за миньорите (в третото издание на стр. 509—515, в четвъртото издание на стр. 461—467)*1. Другите малки промени са от чисто технически характер.

Освен това внесох още някои обяснителни бележки, особено там, където ми се струваше, че изменилите се исторически условия изискват това. Всички тези допълнителни бележки са поставени в квадратни скоби и са подписани с моите инициали или с „D. H.” [нем.: „Der Herausgeber”, „редакторът”] *2

Пълната проверка на цитатите стана необходима поради излязлото през това време английско издание. За него по-малката дъщеря на Маркс, Елеанора, бе поела грижата да сравни всички цитати с техния оригинал, така че далеч преобладаващите цитати из английски източници да се явят не в обратен превод от немски на английски, а в самия английски оригинален текст. Затова върху мен легна задължението да използвам този текст при четвъртото издание. При това се оказаха някои малки неточности. Неправилно посочени страници — отчасти сгрешени при преписване от тетрадките, отчасти печатни грешки, натрупани в трите последователни издания. Неправилно турени кавички или многоточия, което е неизбежно при масово цитиране по извадки. Тук-там някоя неособено сполучливо преведена дума. Единични места бяха цитирани по старите парижки тетрадки от 1843—1845 г., когато Маркс още не знаеше английски и четеше английски икономисти във френски превод, и поради това двойният превод бе довел до леко изменение на оттенъка, напр. у Стюърт, Юър и др., където сега трябваше да се използва английският текст. И разни други подобни малки неточности и небрежности. Ако човек сега сравни четвъртото издание с предишните, ще се убеди, че целият този изморителен процес на поправки не е променил в книгата нищо, за което заслужава да се говори. Само един цитат не можа да бъде намерен — този от Ричард Джонс (четвърто издание, стр. 562, заб. 47); Маркс навярно е направил грешка, когато е преписвал заглавието на книгата. Всички други цитати запазват своята пълна доказателна сила и дори са я увеличили в сегашната си точна форма.

Но тук съм принуден да се върна към една стара история.

А именно, на мен ми е известен само един случай, в който точността на един Марксов цитат е била турена под съмнение. Но понеже това съмнение бе продължено и след смъртта на Маркс, аз не мога току-тъй да го пренебрегна.

В берлинския вестник „Concordia” [„Конкордия”], орган на Съюза на германските фабриканти, излезе на 7 март 1872 г. една анонимна статия: „Как цитира Карл Маркс”. В тази статия — с прекомерно изобилно изразходване на нравствено възмущение и на непарламентарни изрази — се твърдеше, че цитатът из бюджетната реч на Гладстон от 16 април 1863 г. бил фалшифициран — в Учредителното послание на Интернационалната работническа асоциация от 1864 год., и повторно — в „Капитала”, I, стр. 617 на четвъртото изд., стр. 671 на третото изд.*3 От фразата: „Това опияняващо увеличаване на богатството и на властта... се ограничава изключително върху имотните класи,” нямало нито дума в полуофициалната стенограмна дописка на „Hansard” [„Ханзард”]. „Тази фраза не се намира никъде в Гладстоновата реч. В нея е казано тъкмо обратното. (С черни букви следва:) Маркс и по форма, и по смисъл е послъгал тази фраза!”

Маркс, на когото този брой на „Concordia” беше изпратен едва през май, отговори на анонимния автор във „Volksstaat” [„Фолксщат”] от 1 юни. Понеже той вече не помнеше по коя вестникарска дописка беше цитирал, той се ограничи да посочи същия цитат най-напред в две английски съчинения, а след това цитира „Times” [„Таймс”], според който Гладстон е казал: „That is the state of the case as regards the wealth of this country. I must say for one, I should look almost with apprehension and with pain upon this intoxicating augmentation of wealth and power, if it were my belief that it was confined to classes who are in easy circumstances. This takes no cognizance at all of the condition of the labouring population. The augmentation I have described and which is founded, I think, upon accurate returns, is an augmentation entirely confined to classes of property.”*4

И тъй, Гладстон тук казва, че би съжалявал, ако наистина е така – но че е така: това опияняващо увеличение на власт и богатство се ограничава само върху имотните класи. Колкото се отнася до полуофициалния „Hansard” [„Ханзард”], Маркс по-нататък казва: „В допълнително изкалъпеното тук издание г. Гладстон е бил толкова благоразумен да заличи този пасаж, във всеки случай неудобен в устата на един английски канцлер на съкровището. Това е впрочем стар английски парламентарен обичай и съвсем не е някакво откритие на Ласкерчо contra [лат.: против] Бебел.”

Но анонимът става все по-сърдит. Като подбутва настрана източниците от втора ръка в своя отговор, в „Concordia” [„Конкордия”] 4 юли, той свенливо намеква, че било „обичайно” да се цитират парламентарни речи по стенограмни дописки, но че дописката на „Times” [„Таймс”] (в която се намира „послъганата” фраза) и дописката в „Hansard” [„Ханзард”] (в която тя липсва) „по смисъл напълно се покриват”, а също така, че дописката на „Таймс” съдържа „тъкмо обратното на оня прословут пасаж от Учредителното послание” – но при това човекът грижливо

премълчава, че тази дописка наред с това измислено „тъкмо обратно“ съдържа именно „оня прословут пасаж“! Въпреки всичко това анонимът чувства, че е загазил и че само някое ново извъртане може да го спаси. Затова, като изпъстря своята препълнена с „безочлива лъжливост“ статия, както току-що изтъкнахме, с поучителни ругатни като: „mala fides“ [лат.: недобросъвестност], „безчестност“, „лъжливо твърдение“, „онзи фалшифициран цитат“, „безочлива лъжливост“, „изцяло фалшифициран цитат“, „тази фалшификация“, „просто безчестно“ и т.н. — той намира за нужно да пренесе спора в друга област и затова обещава „в друга статия да обясни какво значение ние (т.е. „нелъжливи“ аноним) придаваме на съдържанието на Гладстоновите думи“. Като че това негово немеродавно мнение има каквото и да било общо с въпроса! Тази втора статия е поместена в „Concordia“ [„Конкордия“] от 11 юли.

Маркс отговори още веднаж, във „Volksstaat“ [„Фолксщат“] от 7 август, като този път приведе въпросния пасаж и от дописките на вестниците „Morning Star“ [„Морнинг стар“] и „Morning Advertiser“ [„Морнинг едвъртайзър“] от 17 април 1863 г. Според тези две дописки Гладстон е казал, че той със загриженост и т.н. би гледал на това замайващо умножаване на богатството и властта, ако би вярвал, че то се ограничава само в кръга на имотните класи (classes in easy circumstances). Но това увеличение било ограничено върху класите, които притежават собственост (entirely confined to classes possessed of property). Така че и тези дописки буквално привеждат тази уж „послъгана“ фраза. При това Маркс още един път установи, чрез сравняване текста на „Times“ [„Таймс“] и „Hansard“ [„Ханзард“], че тази фраза, наистина казана, както това се установява от излезлите още на другата сутрин три независими една от друга и еднообразни по текст вестникарски дописки, липсва в прегледаната според известния „обичай“ дописка на „Hansard“, че Гладстон, по думите на Маркс, „допълнително я е отпънал“, и най-сетне Маркс заявява, че няма повече време да се занимава с анонима. И на последния, изглежда, всичко това му е било вече доста — поне Маркс не получи нови броеве от „Concordia“ [„Конкордия“].

С това въпросът изглеждаше свършен и погребан. Наистина, оттогава насам един или два пъти по лица, които имаха връзки с Кембриджския университет, до нас достигаха тайнствени слухове за някакво страшно литературно престъпление, което Маркс бил извършил в „Капитала“; ала въпреки всички издирвания не можахме да узнаем нищо по-определено. Но на 29 ноември 1880 г. (да се чете 1883), осем месеца след смъртта на Маркс, в „Times“ [„Таймс“] излезе едно писмо, изпратено от Тринити колидж в Кембридж и подписано от Седли Тейлър, в което това човече, упражняващо най-кротки кооперативни работици, по един съвсем изкуствен повод най-сетне ни даде разяснение не само върху кембриджските подмятания, но и върху анонима от „Concordia“ [„Конкордия“].

„Особено е чудно — казва човечето от Тринити колидж, — че на проф. Brentano (тогава в Бреслау, сега в Страсбург) се падна... да разкрие тази mala fides, която очевидно е продиктувала цитата от Гладстоновата реч в (учредителното) послание. Господин Карл Маркс, който... се стараеше да защити цитата, имаше смелостта в предсмъртните гърчения (deadly-shifts), до които бързо го смъкнаха

майсторски проведените нападения на Brentano, да твърди, че г. Gladstone бил донагласил дописката за своята реч в „Times” [„Таймс”] от 17 април 1863 г., преди тя да излезе в „Hansard”, за да премахне в нея един пасаж, който наистина бил компрометиращ за един английски канцлер на съкровището. Когато Brentano с подробно сравняване на текста доказва, че дописките в „Times” и в „Hansard” се съгласуват до абсолютно изключване на смисъла, придаден на Gladstone-вите думи от едно хитроумно-изолирано цитиране, Маркс се оттегли под предлог, че нямам време!”

Такава била значи работата! Тъй славно се е отразила в производително-кооперативната фантазия от Кембридж анонимната кампания на г. Brentano в „Concordia”! Ето го този свети Георги на Съюза на германските фабриканти, който тъй умело върти шпагата, в „майсторски проведени нападения”, докато пъкленият змей Маркс бързо умира в предсмъртни гърчения в нозете му.

И все пак цялото това ариостовско описание на борбата служи само за да се прикрият извъртанятията на нашия свети Георги. Тук вече не става дума за „послъгане” и „фалшификация”, а за „хитроумно-изолирано цитиране” (craftily isolated quotation). Целият въпрос беше изместен и свети Георги и неговият кембриджски оръженосец отлично знаеха защо.

Тъй като „Times” отказа да помести отговора ѝ, Елеонора Маркс отговори в месечното списание „To-Day” [„Ту-дей”], от февруари 1884 г., като сведе спора към единствения пункт, за който се беше повдигнал въпрос: „послъгал” ли е Маркс онази фраза или не? На това г. Седли Тейлър възразява: „Въпросът за това, дали известна фраза е била в речта на Gladstone или не”, имал според него „твърде второстепенно значение” в спора между Маркс и Brentano, „в сравнение с въпроса дали този цитат е бил направен с желание да се предаде или да се изврати смисълът на Gladstone-вите думи”. След това той признава, че в дописката в „Times” „наистина се съдържа едно противоречие в думите”, но... но че останалият текст, изтълкуван правилно, т.е. в либерално-гладстоновски смисъл, показвал какво бил искал да каже Gladstone („To-Day” [„Ту-дей”] от март 1884 г.). Най-комичното тук е това, че нашето човече от Кембридж настоява, че речта трябва да се цитира не според Ханзард, както било „обичайно” според анонимния Brentano, а по дописката в „Times”, която според същия Brentano е „по необходимост непълна”. Разбира се — нали фаталната фраза липсва у Ханзард!

На Елеонора Маркс бе лесно да разбие на пух и прах тази аргументация в същия брой на „To-Day”. Господин Тейлър или е чел полемиката от 1872 г. и в такъв случай той сега беше „излъгал”, не само „послъгал”, но и „направо излъгал”. Или пък не я е чел, и в такъв случай е бил длъжен да си свива устата. Във всеки случай едно беше сигурно — че той не се осмеляваше вече нито за миг да поддържа обвинението на своя приятел Brentano, че Маркс бил „послъгал”. Напротив, според него Маркс не бил „послъгал”, а бил скрип една важна фраза. Но същата тази фраза е цитирана на пета страница на Учредителното послание, само няколко реда по-горе от уж „послъганата” фраза. Колкото до „противоречието” в Gladstone-вата реч, не е ли тъкмо Маркс, който говори в „Капитала” на стр.

618 (в 3 издание на стр. 672), забележка 105 *5, за „постоянните, крещящи противоречия в бюджетните речи на Гладстон от 1863 и 1864 г.“? Само че той не се заема, като Седли Тейлър, да ги разводнява в една либерална благонамереност. Заключителното резюме в отговора на Елеонора Маркс гласи: „Напротив, Маркс нито е скрил нещо заслужаващо споменаване, нито пък е послъгал макар и най-дребното нещо. Но той възстанови и извлече от забравата известна фраза от една Гладстонова реч, фраза, която без съмнение е била казана, но тъй или иначе е изхвъркнала от „Hansard“ [„Ханзард“].“

Това беше вече доста и за г. Седли Тейлър, и резултатът от тази професорска заядливост, която бе провлечена цели две десетилетия и в две големи страни, беше този, че повече никой не се осмели да накърни литературната добросъвестност на Маркс и че оттогава г. Седли Тейлър сигурно има също тъй малко доверие в литературните военни съобщения на г. Брентано, както и г. Брентано — в папската непогрешимост на „Hansard“.

[*1 В българското издание тези пасажии се намират на стр. ... — Ред.]

[*2 В нашето издание — навсякъде в кръгли скоби и навсякъде означени с Ф. Е. — Ред.]

[*3 Стр. ... на българското издание. — Ред.]

[*4 Англ.: „Такова е положението на нещата, що се отнася до богатството на страната. От своя страна трябва да кажа, че вече бих гледал почти със загриженост и с болка това замайващо умножаване на богатството и на властта, ако вярвах, че то се ограничава само в кръга на имотните класи. То съвсем не се отнася до положението на трудещото се население. Увеличението, което описах и което, вярвам, почива върху точни доклади, е изцяло ограничено върху класите на собствеността.“]

[*5 Стр. ... на българското издание. — Ред.]

Лондон, 15 юни 1890 г.

Фридрих Енгелс